

PSIXOLOGİYA ELMİ-TƏDQİQAT İNSTİTUTU

“Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilinə adaptasiyası: onun psixoloji sıxıntı, psixoloji dayanıqlılıq və həyat məmnunluğu ilə əlaqəsinin araşdırılması”

Elmi-tədqiqat işi

f.ü.f.d. Elnur Rüstəmov, Fuad Əsədov, Çinarə Kazımladə, Narınc Rüstəmov, Ülkər Zalova Nuriyeva, Nigar Əsgərova, Ülviyyə Nəhmətova

Bakı: 2025

“Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilinə adaptasiyası: onun psixoloji sıxıntı, psixoloji dayanıqlılıq və həyat məmnunluğu ilə əlaqəsinin araşdırılması” mövzusunda elmi-tədqiqat işinin

REFERATI

Elmi-tədqiqat işinin obyektı peşəkar identiklik şkalasıdır.

Tədqiqatın məqsədi peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifə:

- a) Peşəkar identikliyin mahiyyətini açmaq;
- b) Peşəkar identiklik şkalasının linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- c) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- ç) Təsdiqləyici faktor analizinin aparılması və strukturun yoxlanılması
- d) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- e) “Peşəkar identiklik şkalası” ilə “Həyat məmnunluğu şkalası”, “Uşaq və yetişmə mərhələlərinin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Psixoloji dayanıqlılıq şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması.

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

- Şkalanın Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış variantının təsdiqedicisi faktor analizinin psixometrik nəticələri orijinal versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.
- Təhlil göstərdi ki, 16 maddə şkala fərdlərin yaşadığı simptomlar əsasında öz peşəkar identikliyinə qiymətləndirməyə imkan verir. Nəticələr göstərir ki, şkala daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş psixometrik xüsusiyyətlərə malikdir.
- Peşəkar identikliyin etibarlılıq səviyyəsi üçün ümumi bal 0,70 əldə olunmuşdur. Nunnally və Bernşteynə görə bu tamamilə qənaətbəxş bir göstəricidir. Bu şkala üçün Kronsbaix alfa, 0,829 olaraq müəyyən olunmuşdur. Kronsbaix alfa-dan başqa, McDonald omega və Gutman Lambda etibarlılıq əmsalları da qiymətləndirilmiş və omega üçün 0.829, lambda üçün 0.814, kompozit etibarlılıq üçün isə 0,838 dəyəri əldə olunmuşdur.

- Müşahidə edilmişdir ki, peşəkar identikliyi aşağı olan şəxslər təşviş, stress və depressiya kimi mənfi emosiyalara daha az meyillidirlər ki, bu da peşəkar identiklik və depressiya, təşviş və stres arasında mənfi korrelyasiya olduğunu göstərir. Bundan əlavə, nəticələr artan həyat məmnuniyyətinin və müsbət emosiyaların daha yüksək peşəkar identiklik ilə əlaqəli olduğunu göstərmişdir.
- Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilində validlik və etibarlılıq kimi psixometrik meyarları yoxlanılmış və şkala dilimizə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmuşdur.

Mündəricat:

GİRİŞ.....	5
I Fəsil. Məktəb psixoloqlarının peşəkar identikliyinə formalaşması.....	7
1.1. Peşəkar identiklik fenomeni.....	7
1.2. Peşəkar identikliyin formalaşmasına təsir göstərən faktorlar.....	13
II Fəsil. “Peşəkar identiklik şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası.....	17
2.1. Tədqiqatın metodikası.....	17
2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili.....	21
NƏTİCƏ.....	25
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	
.....	26

GİRİŞ

Peşəkar kimlik psixoloqun kimliyini, peşəyə münasibətini və davranışlarını formalaşdıran əsas amillərdəndir. Bu kimlik sosiallaşma prosesində formalaşır və daha təcrübəli həmkarlarla qarşılıqlı əlaqə nəticəsində inkişaf edir. Xüsusilə psixologiya və tibb kimi sahələrdə çalışan şəxslər üçün peşəkar kimlik meyarlarına uyğunluq yüksək əhəmiyyət daşıyır. Peşəkar kimliyimiz bizim kim olduğumuzu və peşəkar davranışlarımızı əks etdirir. Bu, sosiallaşma yolu ilə baş verir. Biz peşəkar kimliyimizi daha təcrübəli həmkarlarımıza baxaraq yaradırıq. Şəxsin peşəkar kimlik meyarlarına uyğunluğu xüsusilə tibb və psixologiya sahələrində çalışan insanlar üçün vacibdir. Bu səbəbdən, psixoloqlar peşəkar kimlik meyarlarını bilməli və ona uyğunlaşmalıdırlar. Psixologiya və tibb sahəsində xəstəliklər və problemlər haqqında bir çox tədqiqatlar və məqalələr dərc olunmasına baxmayaraq, bəzən onların təsirlərini praktikada kifayət qədər görə bilmirik. Bunun səbəbi psixoloqların və səhiyyə mütəxəssislərinin elmi biliklərə sahib olmalarına baxmayaraq, peşəkar kimliklərinə yaxşı bələd olmadıqları üçün effektiv ola bilməmələridir. Buna görə də, psixoloqların cəmiyyətə böyük fayda vermələri üçün peşəkar kimlik qazanması lazımdır.

Əfsuslar olsun ki, insanın peşəkar identikliyinin aşağı olması onun bütün həyat keyfiyyətinə neqativ təsir göstərir. Bu istiqamətdə profilaktik tədbirlər görmək üçün ilkin növbədə xüsusi ölçmə metodları vasitəsilə problemlər aşkar olunmalı, tədqiq edilməlidir. Azərbaycanda bu məsələnin tədqiq olunması üçün validliyə və mötəbərliyə malik olan hər hansısa bir şkalanın (test) olmaması məhz bu tədqiqatın aparılması və peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilinə adaptasiya olunması zərurətini ortaya qoydu.

Elmi-tədqiqat işinin obyektı peşəkar identiklik şkalasıdır.

Tədqiqatın məqsədi peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifə:

- f) Peşəkar identikliyin mahiyyətini açmaq;
- g) Peşəkar identiklik şkalasının linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- ğ) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- h) Təsdiqləyici factor analizinin aparılması və strukturun yoxlanılması
- ı) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- i) “Peşəkar identiklik” ilə “Həyat məmnunluğu şkalası”, “Uşaq və yetişmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Psixoloji dayanıqlılıq şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması.

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

- Şkalanın Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış variantının təsdiqedic faktor analizinin psixometrik nəticələri orijinal versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.
- Təhlil göstərdi ki, 16 maddə şkala fərdlərin yaşanan simptomlar əsasında öz Peşəkar identikliyi qiymətləndirməyə imkan verir. Nəticələr göstərir ki, şkala daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş psixometrik xüsusiyyətlərə malikdir.
- Peşəkar identikliyin etibarlılıq səviyyəsi üçün ümumi bal 0,70 əldə olunmuşdur. Nunnali və Bernşteynə görə bu tamamilə qənaətbəxş bir göstəricidir. Bu şkala üçün Kronbax alfa, 0,829 olaraq müəyyən olunmuşdur. Kronbax alfa-dan başqa, McDonald omega və Gutman Lambda etibarlılıq əmsalları da qiymətləndirilmiş və omega üçün 0.829, lambda üçün 0.814, kompozit etibarlılıq üçün isə 0,838 dəyəri əldə olunmuşdur.
- Müşahidə edilmişdir ki, peşəkar identikliyi aşağı olan şəxslər təşviş, stress və depressiya kimi mənfi emosiyalara daha az meyillidirlər ki, bu da peşəkar identiklik və depressiya, təşviş və stres arasında mənfi korrelyasiya olduğunu göstərir. Bundan əlavə, nəticələr artan həyat məmnuniyyətinin və müsbət emosiyaların daha yüksək peşəkar identiklik ilə əlaqəli olduğunu göstərmişdir.
- Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilində validlik və etibarlılıq kimi psixometrik meyarları yoxlanılmış və şkala dilimizə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmuşdur.

Elmi-tədqiqat işi giriş, 2 fəsil, 4 altfəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. Məktəb psixoloqlarının peşəkar identikliyinə formalaşması

1.1. Peşəkar identiklik fenomeni

Dünya miqyasında məktəb psixoloqlarının məktəblərdəki fəaliyyətinin əhəmiyyəti gün keçdikcə daha aydın şəkildə dərk olunur [10]. Tədqiqatlara əsasən, məktəb psixoloqları profilaktik tədbirlər, psixoloji müdaxilələr, qiymətləndirmə və diaqnostik müxtəliflik, eləcə də bərabərlik və inklüzivlik sahələrində aktiv olduqda təhsilin keyfiyyəti də yüksəlir. Eyni zamanda, ölçmə, metodologiya, statistika və peşə məsələlərindəki fəaliyyətləri də bu inkişafı dəstəkləyir. Yeniyetmələr arasında tez-tez müşahidə olunan intiharların yoluxucu olduğunu nəzərə alaraq, bu vəziyyətin qarşısını almaq üçün məktəb psixoloqları geniş biliyə malik olmalı və onu məktəblərdə tətbiq edə bilməlidirlər [39]. 1970-ci ildə Vaşinqtonda keçirilən II Milli Məktəb Psixoloqları Assosiasiyasının konfransında məktəb psixoloqunun 70-ci illərdə ixtisaslaşmış mütəxəssis kimi radikal dəyişiklik rolunu araşdıran bir məruzə təqdim olundu. Məruzədə məktəb psixoloqlarının ictimai məktəblərin fəaliyyətində sıx iştirak etməyə başladığı, problemləri həll etməkdə idarəçi və müəllimlərlə yaxından əməkdaşlıq etdiyi qeyd olunmuşdur. Bu problemlər arasında məktəbin inteqrasiyası, irqi gərginliyin azaldılması, orta məktəbdə dərslərin azaldılması, sinifdə uşaqları effektiv idarə etmə və müəllimlərlə icmalar arasında ünsiyyətin yaxşılaşdırılması kimi məsələlər var [22]. Digər bir tədqiqat 522 məktəb işçisi ilə keçirilib. Onlar məktəbdə psixoloji xidmətin əhəmiyyəti ilə bağlı sorğuya cəlb olunublar. Məktəb işçiləri 6 xidməti çox vacib hesab ediblər: qiymətləndirmə, xüsusi təhsil, konsultasiya, məsləhət, böhran müdaxiləsi, davranışın idarə edilməsi. Məktəb-icma əlaqəsi və valideyn təhsili rolları nisbətən vacib hesab olunub. Eyni zamanda işçilər məktəb psixoloqunun məktəblərində gündəlik olaraq mövcud olmasını istədiklərini bildiriblər. Bu da məktəb psixoloqunun vacibliyini bir daha vurğulamış olur. Eyni zamanda araşdırmalar əsasında sübut olunub ki, müəllimlərin öz peşəkar identiklikləri ilə bağlı hazırkı təsəvvürləri, müəllimliyə yeni başlayan dövrdə bu şəxsiyyət haqqında əvvəlki təsəvvürlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir [5].

Peşəkar kimlik psixoloqun kimliyini, peşəyə münasibətini və davranışlarını formalaşdıran əsas amillərdəndir. Bu kimlik sosiallaşma prosesində formalaşır və daha təcrübəli həmkarlarla qarşılıqlı əlaqə nəticəsində inkişaf edir. Xüsusilə psixologiya və tibb kimi sahələrdə çalışan şəxslər üçün peşəkar kimlik meyarlarına uyğunluq yüksək əhəmiyyət daşıyır. Peşəkar kimliyimiz bizim kim olduğumuzu və peşəkar davranışlarımızı əks etdirir. Bu, sosiallaşma yolu ilə baş verir. Biz peşəkar kimliyimizi daha təcrübəli həmkarlarımıza baxaraq yaradırıq. Şəxsin peşəkar kimlik meyarlarına uyğunluğu xüsusilə tibb və psixologiya sahələrində çalışan insanlar üçün vacibdir. Bu

səbəbdən, psixoloqlar peşəkar kimlik meyarlarını bilməli və ona uyğunlaşmalıdırlar. Psixologiya və tibb sahəsində xəstəliklər və problemlər haqqında bir çox tədqiqatlar və məqalələr dərc olunmasına baxmayaraq, bəzən onların təsirlərini praktikada kifayət qədər görə bilmirik. Bunun səbəbi psixoloqların və səhiyyə mütəxəssislərinin elmi biliklərə sahib olmalarına baxmayaraq, peşəkar kimliklərinə yaxşı bələd olmadıqları üçün effektiv ola bilməmələridir. Buna görə də, psixoloqların cəmiyyətə böyük fayda vermələri üçün peşəkar kimlik qazanması lazımdır [26]. Peşəkar kimlik qurmaq çox vacibdir. Güclü peşəkar kimliyin inkişafı yalnız dözümlülük və rifahı artırmır həm də fərdləri öz söylərinin əhəmiyyətini tanımağa və qiymətləndirməyə istiqamətləndirir [9, 12, 34, 35]. Bu inkişaf etdirilən kimlik onların qarşılaşdıqları çətinlikləri təsdiq edir, diqqətlərini işlərindəki məqsədə yönəldir və hətta onu qeyd etməyə də sövq edir.

Peşəkar kimlik sadəcə səriştəli və effektiv psixoloqlar yaratmaq üçün vasitə olmaqdan daha irəli gedir; o, məktəb psixoloqunun mahiyyətini formalaşdırmaqda mühüm rol oynayır. Peşəkar kimlikdə bu əsaslandırma psixoloqları onların yolçuluqlarının mənasına bağlayır, onları rollarından və işlərindən uyğunluq əldə etməyə təşviq edir və məqsəd və əhəmiyyətlərinin davamlı şəkildə fərqləndirilməsinə təşviq edir. Peşəkar kimlik müəyyən bir karyera daxilində münasibətləri, inancları, təcrübələri, idealları, peşəkar bağlılığı, inkişaf istəklərini və etik kodlara riayət etməyi əhatə edir. Peşəkar kimlik bir vasitə kimi, mütəxəssislərə həm etik, həm də praktik cəhətdən özlərinə inamla fəaliyyət göstərməyə imkan verir. Güclü bir peşəkar kimlik, iş təzyiqləri və tələbləri qarşısında özünə inamı və dözümlülüüyü artırır. Üstəlik, yaxşı müəyyən olunmuş peşəkar kimlik potensial peşəkar muxtariyyətə töhfə verə bilər və daha yüksək səviyyəli inteqrasiya qavrayışı ilə əlaqələndirilir [16]. Digər tərəfdən, peşəkar kimlik çatışmazlığı bəzi peşələrdə zəif saxlanılma ilə əlaqələndirilir və iş dəyişdirmə səbəbi hesab olunur [48]. Bu məqsədlə xüsusi proqramlar yaradılmalı və təhsil-tədris fəaliyyəti təşkil edilməlidir. Bir çox tədqiqat peşəkar kimliklə bağlı depressiya və stress arasında bir əlaqə olduğunu göstərir. Tibb işçilərinin olduqca stressli bir iş mühitində çalışdıqları məlumdur. Çində aparılan bir tədqiqat, tibb bacılarının peşəkar kimliyini gücləndirmənin depressiya, narahatlıq və stressi idarə etməkdə faydalı ola biləcəyini bildirir. Hətta Covid-19 pandemiyası zamanı, tibbi işçilərin peşəkar kimliyinin olması ilə stress səviyyələri arasında mənfi korrelyasiyanın olduğu aşkar edildi. Stressli mühitdə komandada işləmənin narahatlıq səviyyələrini əhəmiyyətli dərəcədə azaltdığı aydındır. Bunun səbəbi, bir insanın peşəkar kimliyini həmkarlarını müşahidə edərək formalaşdırmasıdır. Bir insan peşəkar kimliyini nə qədər yaxşı yarada bilsə, onun narahatlıq səviyyəsi də bir o qədər aşağı olacaq [35].

Peşəkar kimliklə bağlı bir çox sahələr üzrə tədqiqatlar keçirilmişdir. Keçirilən bir tədqiqatda qarşıya sinif müəllimi namizədlərinin peşə kimliyi qavrayışlarının

araşdırılması məqsəd qoyulmuşdur. Araşdırmada sinif müəllimliyi namizədlərinin peşə kimliyi qavrayışlarının cinsiyyət, universitet, sinif səviyyəsi, akademik orta bal, ana və atanın təhsil səviyyəsi, müəllimlik peşəsini seçməkdə ən təsirli olan şəxs və ya vəziyyət, özünəinam ilə əlaqəsi də araşdırılıb. Bu tədqiqatda 752 sinif müəllimi namizədi iştirak edib. Nəticəyə görə, onların peşə kimliyi qavrayışları yüksək olmuşdur. Onlar arasında təhsil aldıkları universitetə və sinif səviyyəsinə görə əhəmiyyətli fərq görülməmişdir, lakin cinsiyyətə görə qadın müəllim namizədləri xeyrinə əhəmiyyətli fərq qeyd olunmuşdur. Sinif müəllimi namizədlərinin tədrisə yönəlmiş özünəinam qavrayışları artdıqca, peşə kimliyi qavrayışlarında da artım müşahidə edilmişdir.

Peşəkar kimlik və rifah arasındakı əlaqəni ən yaxşı müşahidə edə biləcəyimiz sahələrdən biri müəllimlərin işlədiyi məktəb mühitidir. Çünki son illərdə tələbə və şagirdlərlə necə daha yaxşı davranılacağı haqqında bir çox araşdırmalar aparılıb və yeni üsullar tapılıb. Müəllimlərin bu metodlara daha yaxşı yiyələndikləri, peşələrinin yeniliklərini öyrəndikləri və tətbiq etdikləri daha yaxşı müşahidə edilə bilər. Araşdırmalar göstərir ki, daim yeni bilik və bacarıqlar qazanan, peşəkar kimliyi güclü olan müəllimlər daha yüksək xoşbəxtlik səviyyəsinə sahib olurlar. Bu da onların psixoloji rifahına və peşə motivasiyasına birbaşa təsir göstərir. Özünü xoşbəxt hiss edən müəllimlər peşəkar kimliklərini daha yaxşı inkişaf etdirə bilirlər. Məktəb işçiləri üzərində aparılan başqa bir araşdırma göstərir ki, insanların nə qədər peşəkar kimliyi varsa, sahələrində özlərini inkişaf etdirməyə bir o qədər motivasiyalı, enerjili olurlar və tükənmişlik yaşamırlar. Bu, peşəkar kimlik və rifah arasında əhəmiyyətli müsbət korrelyasiyanın olduğunu göstərir [8]. Peşəkar kimliyin olmaması isə əksinə insanlarda tükənmişliyin yaşanmasına səbəb ola bilər. Tükənmişlik işdəki xroniki emosional və kişilərarası stresslərə uzunmüddətli cavabdır [32]. Bu isə insanın öz işinə qarşı neqativ münasibətinin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu məsələyə uyğun olaraq, insanlarda tükənmişlik və işdən ayrılma istəyi arasındakı əlaqəni müəyyən etmək məqsədi ilə araşdırma aparılmışdır. Tükənmişliyin 3 əsas göstəricisi vardır: emosional tükənmə, depersonalizasiya, aşağı şəxsi nailiyyət. İşdən ayrılma istəyi, işçilərin iş şəraitindən narazı olduqları halda göstərdikləri dağıdıcı və aktiv fəaliyyətlər şəklində təsvir olunur. Bank işçiləri ilə aparılan bu araşdırmada göstərilib ki, işçilərin tükənmişlik səviyyəsi ilə işdən ayrılma istəyi arasında pozitiv yönlü bir əlaqə vardır.

Müəllimlik təhsili alanlar arasında karyera dəyişiklikləri edən tələbələrin olması nə yeni, nə də qeyri-adi bir məsələdir. Buna baxmayaraq, bu şəxslərin müəllim namizədi kimi təcrübələri ilə bağlı araşdırmalar olduqca azlıq təşkil edir. Lave və Uenger (1991) tərəfindən hazırlanmış təcrübə icmalarında öyrənmə və şəxsiyyətin nəzəri çərçivəsini və peşəkar naşılar kimi tələbə müəllimlərinin karyera dəyişməsi

konsepsiyasından istifadə edərək, Mişelin karyera dəyişdiricisi kimi onun tələbə müəllimi kimi necə “olduğunu” daha yaxşı başa düşmək üçün təfərrüatlı şəkildə araşdırılır. Bu məqalənin əsaslandığı araşdırma göstərdi ki, karyera dəyişikliyi edən bir tələbə kimi, Mişel müəllim təhsili kontekstində özünün yeni Peşəkar identikliğini qurmaq üçün müxtəlif kimliklərini uzlaşdırmalı oldu. Nəticələr Lave və Vengerin (1991) qanuni ekoloji iştirak çərçivəsinə və Vengerin (1998) təcrübə icmalarına və müvafiq ədəbiyyata istinadla təhlil edilmiş və müzakirə edilmişdir.

Karyera dəyişiklikləri edən tələbə müəllimlər haqqında nisbətən məhdud ədəbiyyata və onların müəllim təhsilində təcrübələrini daha yaxşı başa düşmək ehtiyacına cavab olaraq bu araşdırma, əvvəlki karyerasında uğurlu karyera qurduqdan sonra yeni tələbə müəllimi olmağın gərginliyi və mükafatları ilə mübarizə aparan belə bir tələbənin, Mişelin perspektivlərini təqdim edir. Müvafiq ədəbiyyata istinad etməklə yanaşı, Mişelin tələbələrini müəllim olmaq təcrübəsini araşdırmaq üçün təcrübə icmaları daxilində öyrənmə və şəxsiyyətin qurulmasının analitik çərçivəsindən istifadə edilmişdir. Daha çox karyera dəyişikliyi olan tələbələr müəllim təhsilinə daxil olduqca, bu tələbələr necə öyrəndikləri və xüsusən də onların tələbə müəllim və zaman keçdikcə müəllim peşəsinin tam üzvləri kimi öz yeni peşəkar identikliklərini necə qurduqlarını daha yaxşı başa düşmək lazımdır. Bu cür məlumatlar müəllim pedaqoqlarına karyera dəyişən tələbələrini ehtiyaclarını ödəməyə kömək edəcək və bu tələbələrini müəllim kimi yeni karyeralarına uğurla keçidini asanlaşdıracaq.

Lave və Uenger tərəfindən hazırlanmış təcrübə icmalarında öyrənmə və şəxsiyyətin qurulmasının analitik çərçivəsi Mişelin təcrübələrini araşdırmaq üçün istifadə edilmişdir. Bu çərçivə peşəkar kontekstdə öyrənməyə və şəxsiyyətə töhfə verən sosial təcrübələri araşdırdığı üçün seçilmişdir. Müəllimlərin peşə təhsili ilə bağlı ədəbiyyatda göstərildiyi kimi, sosial münasibətlər və təcrübələr müəllim olmaq prosesində mühüm amildir.

Başqa bir Kanada araşdırması, daha peşəkar olan tibb bacılarının işlərini daha yaxşı yerinə yetirdiklərini və özlərini daha yaxşı hiss etdiklərini tapıb. Eyni zamanda, bir insanın, tələblərə cavab verən bir iş yerində peşəkar kimliyinin tələblərini yerinə yetirə biləcəyini bildikdə, daha istehsalçı olduğunu və işində yaxşı hiss etdiyini göstərir [6].

Tibb tələbələrində peşəkar identikliyin formalaşması klinik və qeyri-klinik təcrübələrin, gözləntilərin və ətraf mühit faktorlarının fərdi dəyərlər, inanclar və öhdəliklərlə birləşməsi ilə formalaşan çoxfaktorlu bir hadisədir. Tələbələrini inkişaf edən peşəkar identikliyi ilə onların şəxsiyyəti və ya şəxsiyyəti arasındakı əlaqə tam müəyyən edilməmişdir, bu da tibb fakültələrinin Peşəkar identiklikli sistemli və strateji şəkildə dəstəkləməsini çətinləşdirir. Bu tədqiqatın məqsədi ilk növbədə tibb fakültəsi

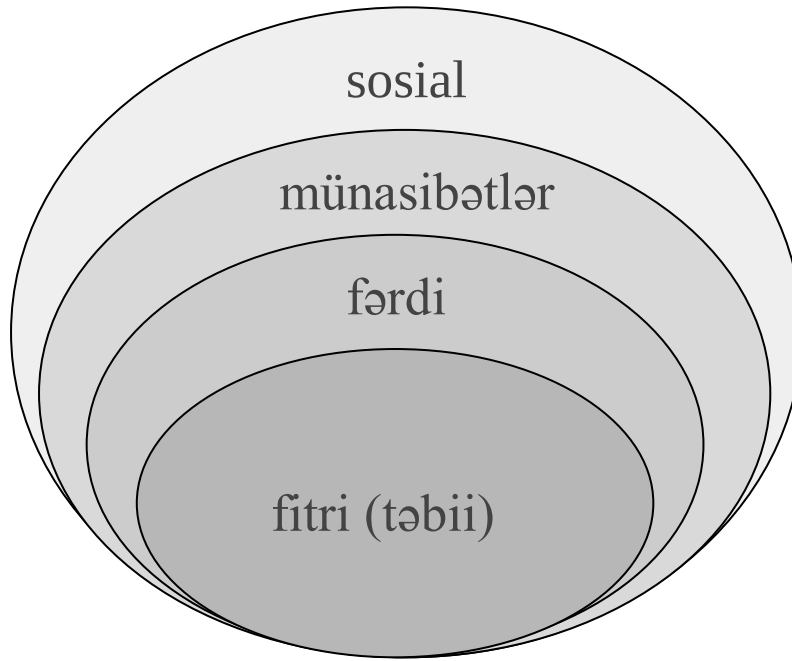
təhsilində peşəkar identikliyin formalaşmasına dair mövcud ədəbiyyatı əldə etmək və ikincisi, peşəkar identikliyin formalaşmasının tıbb tələbələrinə təsirlərinin şəxsiyyətin üzük nəzəriyyəsi obyektivindən necə nəzərdən keçirilə biləcəyini müəyyən etmək və tıbb fakültələrinin peşəkar identikliyin formalaşması dəstəkləmək yollarını müəyyən etməkdir.

Tibbdə peşəkar kimlik insanın “yaxşı həkim olmağın nə demək olduğunu və özünü necə aparmalı olduğunu şərh etməsini” nəzərdə tutur [33]. Holden və digərləri peşəkar identikliyin formalaşmasını “insanın adi insandan həkimə çevrilməsi zamanı yaşadığı əsas proses” kimi təyin edirlər [20]. Artan məlumatlar göstərir ki, PIF tıbb tələbələrinin müxtəlif vəziyyətlər və klinik təcrübələr işığında öz peşəkar rollarını və məsuliyyətlərini necə qiymətləndirmələrindən çox təsirlənir. Bu inkişaf prosesi sosial-mədəni, ailəvi, akademik, əxlaqi, dini və gender əsaslı rollar, dəyərlər, inanclar və öhdəliklərlə formalaşır [17,18,21,35]. Buradakı mürəkkəblik tıbb fakültələrinin peşəkar identikliyin formalaşmasının təşviqinə yanaşmalarını nəzərdən keçirərkən qarşılaşdıqları çətinlikləri vurğulayır [4, 43, 46, 48].

Şəxsiyyət insanların sahib olduqları və onlara əhəmiyyət verdiyi keyfiyyətlərin, şərtlərin, inancların, dəyərlərin və idealların təzahürüdür. Əsas komponentlər əsaslı və davamlı olaraq qaldıqları halda, identifikasiya elementləri müxtəlif forma və prioritetlər götürməklə, daimi hərəkət vəziyyətindədir. Moss və dostları təklif edir ki, peşəkar kimlik “peşəkar özünün və şəxsi mənləyin inteqrasiyasıdır” [36]. Bu, tıbb fakültəsindəki peşəkar identikliyin formalaşması ilə tələbələrin öz şəxsiyyət və ya şəxsiyyət anlayışları arasında əlaqə olduğunu göstərir.

Burunun şəxsiyyət səviyyəsi fərdi, bioloji və sosioloji anlayışları nəzərə aldığı halda, Dennet kommunikativ və idrak qabiliyyətlərinin əhəmiyyətini vurğulayır [7, 13]. Bu anlayışlardan bəziləri şüur, rəşənalılıq, özünüdərk, zəka, mənəvi dəyər, hüquqi status qazanma və şəxsi, daimi maraqların mövcudluğu tələb edən Lokkun və Kantın ifadələrini əhatə edir [11, 15, 24, 25, 31, 43, 47]. Bu statik çərçivələrin nəzərə almadığı şey, insanın dəyişən inanclarının, münasibətlərinin və qavrayışlarının qərar qəbul etməsinə dinamik təsiridir [3, 19, 41]. Eynilə, tıbb tələbələrində mövcud peşəkar identikliyin formalaşması konsepsiyaları inkişaf etməkdə olan peşəkarın arxasında inkişaf edən şəxsi bütöv şəkildə qəbul etmir.

Bu boşluqları aradan qaldırmaq üçün Krişna və Alsoueghin şəxsiyyəti bir-birinə bağlı 4 halqa kimi təsvir edən nəzəriyyəsinə nəzər yetirmək məqsəduyğun olardı(şəkli 1).

Şəkil 1. Şəxsiyyətin dörd halqası

Bu çərçivə şəxsiyyətin təkamül edən təbiətini və insanın şəxsiyyət anlayışını formalaşdıran müxtəlif təsir mənbələrini, yəni bizi biz edən şeyləri nəzərdən keçirir. Fitri (təbii) halqa fərdin və doğulduğu ailənin genetik quruluşu, cəmiyyət, mədəniyyət, din, irq və cins kimi sabit qalan xüsusiyyətləri təmsil edir. Bəzi xüsusiyyətlər fərqli ola bilsə də, fərdin inkişafına təsir edir və çox vaxt onun şəxsiyyət kimi kim olmasının əsasını təşkil edir. Fərdi halqa insanın şüurlu funksiyasını və ünsiyyət və duyğularını göstərmək qabiliyyətini təmsil edir. Bu üzükdə olan inanclar və dəyərlər üzükün spesifik məzmunu ilə müəyyən edilir. İnsan bunları nə qədər güclü qəbul edərsə, onun düşüncələrinə, qərarlarına və hərəkətlərinə bir o qədər təsir edər. Bu, şəxsiyyətin müxtəlif aspektlərinin bir-birinə bağlı təbiətini və şəxsiyyətin formalaşmasında fərdi halqa rolunu vurğulayır. Münasibətlər halqası, vacib hesab etdiyi insanlarla paylaştığı yaxın şəxsi əlaqələri təsvir edir. Sosial halqaya (cəmiyyətə dair) isə fərdin üzərinə qoyulan sosial gözləntilər, mədəni normalar, peşə standartları və dini öhdəliklər, eləcə də daha uzaq əlaqələr daxildir. Bunlara cəmiyyətə üzvlüyünə görə insandan gözlənilən davranış qaydaları və təcrübə daxildir.

1.2. Peşəkar identikliyin formalaşmasına təsir göstərən faktorlar

Tələbələrin peşəkar identikliyi və özünütənzimləyən öyrənmə bacarığı Zimmermansın özünütənzimləyən öyrənmə nəzəriyyəsinə görə, bu tip öyrənmə tələbələrdən öyrənmə prosesi boyunca özlərinə nəzarət etməyi tələb edir ki, bu da təbii olaraq onları qarşılarına qoyduğu məqsədlərə nail olmağa həvəsləndirir. Bu, tələbələrdən müstəqil şəkildə planlaşdırmağı, nəzarət etməyi və öyrənməyi tələb edir

(Segaran və Hasim, 2021). Tədqiqatlar göstərdi ki, şəxsiyyətin formalaşması tələbələrin özünə yönəlmiş cavablarını və müxtəlif öyrənmə strategiyalarını öz-özünə tənzimləyən qəbulunu təşviq edə bilər.

Universitet təhsilinin məqsədi tələbələrə təkcə peşəkar bilik və bacarıqlar öyrətmək deyil, həm də onların ömür boyu inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən özünütənzimləyən öyrənmə (özünütənzimləyən öyrənmə) bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu tədqiqatın məqsədi universitet tələbələrinin özünü tənzimləyən öyrənmə bacarıqlarının inkişafında peşəkar identiklik, daxili motivasiyanın və məktəbə aid duyğunun oynadığı rolları araşdırmaqdır. 619 kollec tələbəsinin nümunəsini təhlil etmək üçün vasitəçilik və moderatorluq təhlillərindən istifadə edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, daxili motivasiya peşə şəxsiyyəti ilə qabiliyyəti arasındakı əlaqəyə vasitəçilik edir və məktəbə aid olmaq hissi təkcə peşə şəxsiyyəti ilə özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyəti arasında birbaşa əlaqəni deyil, həm də daxili motivasiya ilə özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyəti arasında dolayı əlaqəni tənzimləyir. Məktəbə mənsubluq hissi yüksək olan şagirdlər göstərir ki, peşə şəxsiyyəti və daxili motivasiya məktəbə aidiyyət hissi aşağı olanlarla müqayisədə özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətinin inkişafına daha güclü təsir göstərir. Buna görə də, peşəkar identikliyin və daxili motivasiyanın təşviqi özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətinin təkmilləşdirilməsində faydalı ola bilər, xüsusən də məktəbə aidiyyəti güclü olan tələbələr üçün.

Matsuyama tərəfindən aparılan son tədqiqatlar göstərir ki, peşəkar identiklik, ehtimal ki, özünü əks etdirmə, şaxələndirilmiş öyrənmə strategiyaları və motivasiya halları ilə əlaqəsi səbəbindən klinikadan əvvəlki şəraitdə tələbələrin özünütənzimləyən öyrənmə inkişafına kömək edir (Matsuyama et al., 2021a). Əvvəlki tədqiqatlar da təsdiq etmişdir ki, yüksək peşəkar identiklikə malik olan tələbələr yüksək öyrənmə motivasiyası, maraq, münasibət və öhdəlik nümayiş etdirirlər. Xülasə, bu nəticələr göstərir ki, peşəkar identikliyin formalaşması özünütənzimləyən öyrənmənin inkişafına kömək edə bilər. Buna görə də, yuxarıdakı arqumentlərə əsaslanaraq, bu araşdırma aşağıdakı fərziyyəni təqdim etdi:

Peşəkar identiklik özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyəti ilə müsbət bağlıdır. Motivasiya özünütənzimləyən öyrənmənin kritik komponentidir və tələbələrin daxili motivasiyası akademik uğurun, əzmkarlığın və əzmkarlığın mühüm müəyyənədicisi kimi qəbul edilmişdir. Daxili motivasiya şəxsiyyətin formalaşması prosesi də daxil olmaqla müxtəlif amillərlə formalaşa və təsirlənə bilər. Tədqiqat daxili motivasiya və Peşəkar identiklik arasında müsbət korrelyasiya tapdı; Bu onu göstərir ki, daxili motivasiyası olan tələbələr daha çox dərin öyrənmədə iştirak edir və öz Peşəkar identikliklərini formalaşdırırlar. Bundan əlavə, motivasiyanın Peşəkar identikliyin

inkişafında mühüm rol oynadığına inanılır və motivasiya səviyyəsi Peşəkar identikliyin göstəricisi kimi qəbul edilir. Üstəlik, Peşəkar identiklik də motivasiyaya qarşılıqlı təsir göstərə bilər, çünki idrak baxımından ixtisasını başa düşən və qəbul edən tələbələr müsbət münasibət və aktiv davranışla öyrənmə ehtimalı daha yüksəkdir.

Peşəkar identiklik fərdin peşədəki rolunu və məqsədini müəyyən edən inanclara, dəyərlərə, bacarıqlara və davranışlara aiddir. Güclü peşəkar identiklik fərdlərə seçdikləri karyerada aidiyyət, istiqamət və məqsəd hissini inkişaf etdirməyə kömək edir. Buna görə də, tələbələrin özünütənzimləyən öyrənməyə təsirini başa düşmək üçün peşəkar identikliyin potensial moderatorlarını araşdırmaq lazımdır. Məktəbə aidiyyət hissi şagirdlərin məktəb ictimaiyyəti ilə nə dərəcədə bağlı olduqlarını və onların məktəb ictimaiyyəti tərəfindən nə dərəcədə qəbul edildiyini ifadə edir. Sosial bağlılıq həmyaşıdları, müəllimlər və digər məktəb işçiləri tərəfindən qəbul və dəstək hissələrini əhatə edir. Məktəbə güclü aidlik hissi duyan şagirdlər özlərini onlara dəyər verən və dəstəkləyən cəmiyyətin bir hissəsi hiss edirlər; Bu, onların davranışlarına və akademik uğurlarına müsbət təsir göstərə bilər. Maslowun ehtiyaclar iyerarxiyası mənsubluğun və məhəbbətin vacib psixoloji ehtiyaclar olduğunu və özünü reallaşdırmaq üçün zəmin təmin etdiyini göstərir. Universitet tələbələri üçün məktəb onların təhsili və həyatı üçün mühüm mühitdir. Şagirdlərin məktəbə aidiyyət hissi qane olarsa, bu, onların motivasiyasını gücləndirir və onların öyrənmə davranışlarına müsbət təsir göstərə bilər. Mövcud tədqiqatlar göstərmişdir ki, artan aidiyyət hissi tələbələrin meta-idrakı, vaxtın idarə edilməsi, həmyaşıdların öyrənmə strategiyaları, səy, iştirak, əzmkarlıq və akademik performansla müsbət əlaqələndirilir və özünü tənzimləmə ilə bağlı mənfi təsir göstərir. Anderman və Freeman həmçinin bildirirlər ki, məktəbə aid olmaq hissi tələbələrin akademik motivasiyasına, akademik uğurlarına və rifahına təsir edə bilər. Tədqiqatlar aidiyyət hissini vacib olduğunu desə də, aidiyyət hissini özünütənzimləyən öyrənmə -nin birbaşa vasitəçisi və ya moderatoru olub-olmadığını və ya digər konstruksiyaların iştirak edib-etmədiyini müəyyən etmək üçün əlavə araşdırmaya ehtiyac var.

Tələbələrin özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətinə dair araşdırmalar göstərdi ki, peşəkar identiklik mühüm rol oynayır və son tədqiqatlar bu iddiaya empirik dəstək verib. Bununla belə, əsas vasitəçilik və moderasiya mexanizmləri haqqında hələ çox şey öyrənilməlidir. Bu işin məqsədi peşəkar identikliyin daxili motivasiya vasitəsilə özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətinə təsir edib-etmədiyini və məktəbə aid duyğunun bu əlaqələri tənzimləyib-təsir etmədiyini araşdırmaq yolu ilə moderativ vasitəçilik modelini araşdırmaqdır. Nəticələrimiz göstərir ki, daxili motivasiya peşəkar identiklik və özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyəti arasındakı əlaqəni qismən izah edir, peşəkar identiklik daxili motivasiyanı proqnozlaşdırır və daxili motivasiya

özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətini proqnozlaşdırır. Bundan əlavə, məktəbə aid olmaq hissi Peşəkar identikliyin özünütənzimləyən öyrənmə qabiliyyətinə həm birbaşa, həm də dolaylı təsirini azaldır. Ümumilikdə, bu tədqiqat kollec tələbələri arasında özünütənzimləyən öyrənmənin təbliğində peşəkar identikliyin və məktəbə aid duyğunun əhəmiyyətini vurğulayır və bu əsas amilləri dərk etməyimizə töhfə verir.

Tədqiqatlar göstərir ki, peşəkar identiklik daxili motivasiyaya müsbət təsir göstərərək, bu da öz növbəsində özünütənzimləyən öyrənmə ilə müsbət əlaqədə olur; Bu, daxili motivasiyanın peşəkar identiklik və özünütənzimləyən öyrənmə arasındakı əlaqəyə qismən vasitəçilik etdiyini göstərir. Bu nəticələr Oysermanın təklif etdiyi “şəxsiyyətə əsaslanan motivasiya nəzəriyyəsinə” dəstəkləyir; Bu nəzəriyyəyə görə, bir insanın şəxsiyyəti bir vəzifə ilə uyğunlaşdıqda, bu tapşırığın əhəmiyyətini dərk etdiyi üçün bu tapşırığı yerinə yetirmək ehtimalı daha yüksəkdir. Bundan əlavə, bu nəticələr Peşəkar identikliyin inkişafının tələbələrin iştirakını, rifahını və daxili motivasiyasını artırma biləcəyini göstərən əvvəlki tədqiqatlarla uyğun gəlir. Peşəkar identiklik hissi yüksək olan tələbələr oxuduqları fənləri daha dərinlən başa düşürlər ki, bu da onlara gələcək karyera yollarını təsəvvür etməyə, peşəkar davranışları müşahidə etməyə və öyrənmələrinə daha çox diqqət yetirməyə imkan verir. Başqa sözlə, peşəkar identiklik hissi tələbələrin müsbət davranış kimi xaricə çevirə və öyrənmələrinə tətbiq edə biləcəyi emosional qəbul və tanınma yarada bilər.

Tədqiqatlar kollec tələbələrinin özünütənzimləyən öyrənmə üçün daxili motivasiyanın vacibliyini vurğulayır. Bu araşdırmada daxili motivasiya sabit bir şəxsiyyət xüsusiyyəti deyil, enerjili bir qüvvə kimi nəzərdən keçirilir. Motivasiya davranışı təhrik edir, buna görə də müəllimlər tələbələrə kollec təhsilləri boyu öz peşəkar identikliklərini müəyyənləşdirməyə və inkişaf etdirməyə, ixtisaslarını müəyyən etməyə və gələcək peşəkar həyatlarını araşdırmaqda kömək etməlidirlər. Buna görə də, şagirdin motivasiyasını, marağını, münasibətini və öyrənməyə sərmayəsini necə artırmaq pedaqoqlar üçün mühüm tədqiqat istiqamətinə çevrilmişdir.

Nəticə olaraq, məktəb psixoloqlarının fəaliyyəti, peşəkar kimliyin inkişafı və bunun rifahə təsiri arasında sıx bir əlaqə mövcuddur. Peşəkar kimlik, yalnız effektivliyi artırmaqla qalmır, həm də uzunmüddətli motivasiyanın, psixoloji davamlılığın və iş mühitindəki rifahın təməlini təşkil edir. Bu səbəbdən həm təlim-tədris proqramlarında, həm də sahə təcrübəsində peşəkar kimliyin formalaşmasına xüsusi diqqət ayrılmalıdır.

II Fəsil. “Peşəkar identiklik şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası

2.1. Tədqiqatın metodologiyası

Bu araşdırmada kross-seksional sorğu dizaynı istifadə edilmişdir. Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilinə adaptasiyası çox mərhələli yanaşma çərçivəsində həyata keçirilmişdir. Bu prosesə tərcümə və geri tərcümə, ekspert qiymətləndirmələri və pilot testlər daxil edilmişdir. Məlumatlar Azərbaycanda yaşayan 18 yaşdan yuxarı 206 nəfərdən sərbəst seçmə üsulu ilə toplanmışdır. Şkalanın psixometrik xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək üçün təsdiqləyici faktor analizi, paralel validlik və etibarlılıq təhlilləri aparılmışdır. Bundan əlavə, peşəkar identiklik, iş məmnuniyyəti, DASS-21 və Warwick-Edinburq mental rifah şkalası arasındakı əlaqələri araşdırmaq üçün PROCESS vasitəçi analizi tətbiq olunmuşdur. Nəticə

etibarilə, bu tədqiqatda peşəkar identiklik və müxtəlif psixoloji amillər arasındakı əlaqə kəmiyyət metodları əsasında öyrənilmişdir. Məlumatlar 2024-cü ilin sentyabr-oktyabr aylarında toplanmışdır.

Məlumatlar onlayn sorğular vasitəsilə, təsadüfi seçmə üsulu ilə toplanmış və 18-59 yaş aralığında olan, Azərbaycanda yaşayan 206 yetkin şəxsi əhatə etmişdir. İştirakçılar arasında 206 nəfər iştirak etmişdir. Təhsil səviyyəsinə görə, əksər iştirakçılar bakalavr dərəcəsinə sahib idi ($n = 167$, 81.1%), daha az hissə magistr dərəcəsinə malik idi ($n = 34$, 16.5%) və yalnız kiçik bir qrup doktorantura dərəcəsinə sahib idi ($n = 5$, 2.4%). İştirakçıların iş təcrübəsi də dəyişirdi. Bir qrup iştirakçının iş təcrübəsi bir ildən az idi ($n = 34$, 16.5%), 25.7%-i ($n = 53$) 2-3 illik təcrübəyə sahib idi, 8.3%-i ($n = 17$) 4-5 il işləyirdi və ən böyük qrup 6 ildən çox təcrübəyə malik idi ($n = 102$, 49.5%). Məktəblərdəki məsləhətçi sayı baxımından isə, məktəblərin 54.9%-ində ($n = 113$) yalnız bir məsləhətçi var idi, 40.3%-ində ($n = 83$) iki məsləhətçi çalışırdı və cəmi 4.8%-ində ($n = 10$) iki nəfərdən çox məsləhətçi mövcud idi. Ailə vəziyyətinə gəldikdə, iştirakçıların əksəriyyəti evli idi ($n = 128$, 62.1%), 37.9%-i isə subay idi ($n = 78$). İştirakçılarla bağlı ətraflı məlumatlar Cədvəl 2. 1-də təqdim olunmuşdur.

Dəyişənlər	Tezlik	%
Mədəni vəziyyəti		
Evli	128	62.1
Subay	78	37.9
Təhsil səviyyəsi		
Bakalavr	167	81.1
Magistratura	34	16.5
Doktorantura	5	2.4
İştirakçıların iş təcrübəsi		
Bir ildən az	34	16.5
İki-üç	53	25.7

Dörd-beş	17	8.3
Altı ildən daha çox	102	49.5
Məktəblərdəki məsləhətçi sayı		
Bir	113	54.9
İki	83	40.3
İkidən daha çox	10	4.9

Cədvəl 2.1. İştirakçılar barədə məlumat

Məlumatlar onlayn sorğu forması vasitəsilə toplanmışdır. İştirakçılar sərbəst seçmə üsulu ilə müəyyən edilmişdir. Bu metod, tədqiqat qrupuna asanlıqla əldə edilə bilən və əlverişli bir nümunə seçmək imkanı vermişdir.

Sorğunun başlanğıc hissəsində iştirakçılara tədqiqat haqqında məlumat verilmiş və razılıq alınmışdır. Sorğuda ilk olaraq şəxsə aid demoqrafik məlumatları toplayan suallar yer almış, sonrasınd isə Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulan şkala və digər korrelyasiya əlaqələri öyrənilən şkalalar verilmişdir. Onlayn sorğu, natamam cavabların qarşısını aldığı üçün məlumat itkisi yaşanmamışdır. Tədqiqatda istifadə edilən ölçmə vasitələri aşağıdakı kimidir:

Bu tədqiqatın əsas məqsədi peşəkar identiklik şkalasının psixometrik xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək olub. Bunun üçün struktur etibarlılığı, güvənilirliyi, meyarla bağlı etibarlılığı və proqnozverici etibarlılığı araşdırılmışdır. Tədqiqatda aşağıdakı ölçmə vasitələri istifadə olunmuşdur:

Peşəkar identiklik şkalası və dəyərlər Şkalası PIŞ (Healey, 2009) tərəfindən hazırlanmışdır və 16 maddədən ibarətdir (Məsələn: "Məsləhətçilik fəlsəfəsini digər mental sağlamlıq peşələrinin fəlsəfəsindən (məsələn, məsləhətçi psixologiyası, sosial iş və psixiatriya) ayırd edə bilirəm"). Peşəkar identiklik şkalası iştirakçılardan hər bir maddəyə 1 (qəti razı deyiləm) ilə 6 (qəti razıyam) arasında dəyişən 6 ballıq Likert tipli şkala üzrə cavab vermələrini tələb edir. Bu şkalanın Kronbax alfa göstəricisi 0.80-dir.

Zəhmət olmasa, sualları diqqətli şəkildə oxuyun və sizə uyğun olan bəndi işarələyin.

- ①qətiyyən razı deyiləm; ②razı deyiləm; ③qismən razı deyiləm; ④qismən razıyam; ⑤razıyam;
⑥tamamilə razıyam

1.	Mən psixoloji məsləhət tarixində vacib hadisələr və mərhələlər (məsələn, Psixoloji Yardım haqqında qanun; dövlət səviyyəsində lisenziya versilməsi) haqqında məlumatlıyam.	①	②	③	④	⑤	⑥
2.	Mən akkreditasiya təşkilatları (məsələn, Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Agentliyi) və onların peşəkar hazırlıq standartları ilə tanışam	①	②	③	④	⑤	⑥
3.	Mən sertifikatlaşdırma təşkilatları (məsələn, Müasir Azərbaycan Psixoloqlar İctimai Birliyi) və onların kvalifikasiya tələbləri ilə tanışam.	①	②	③	④	⑤	⑥
4.	Mən peşəkar konsultasiya assosiasiyaları (məsələn, AKA: Amerika Konsultasiya Assosiasiyası) və onların peşədəki rolları və nailiyyətləri ilə tanışam	①	②	③	④	⑤	⑥
5.	Mən peşəkar psixoloji məsləhət jurnalları (məsələn, PMİ: Psixoloji Məsləhət və İnkişaf Jurnalı, ixtisas sahəmə uyğun jurnal(lar)) və onların məzmununun peşədəki mənə və məqsədləri haqqında məlumatlıyam	①	②	③	④	⑤	⑥
6.	Psixoloji məsləhət fəlsəfəsini digər psixi sağlamlıq peşələrinin fəlsəfəsindən (məsələn, psixoloji məsləhət fəlsəfəsi, sosial iş və psixiatriya) fərqləndirməyi bacarıram	①	②	③	④	⑤	⑥
7.	Rollarımda vəzifələrimi yerinə yetirmək üçün peşəkar təlim və standart təhsili tamamlayacağam / tamamladım	①	②	③	④	⑤	⑥
8.	Rollarımı uğurla yerinə yetirmək üçün tələb olunan peşəkar biliklərə və praktiki bacarıqlara malikəm.	①	②	③	④	⑤	⑥
9.	Rollarıma uyğun etik məsuliyyətlər və peşəkar standartlar haqqında məlumatlıyam.	①	②	③	④	⑤	⑥
10.	Mən peşəmin irəliləyişini və gələcəyini yüksək qiymətləndirirəm	①	②	③	④	⑤	⑥
11.	İşimdən və peşəkar rollarımdan razıyam	①	②	③	④	⑤	⑥
12.	Psixoloji məsləhətçi kimi, başqa sahələrdə insanlarla işləyərkən müsbət hisslərimi (məsələn, məmnunluğu) bölüşürəm	①	②	③	④	⑤	⑥
13.	Mən hər il konfrans və vorkşoplarda iştirak edərək peşəkar psixoloji konsultasiya assosiasiyalarında fəal iştirak edirəm	①	②	③	④	⑤	⑥
14.	Peşə adından psixoloji məsləhətə aid qanunvericilik, qanun və siyasətlə bağlı fəaliyyətlərdə iştirak edərək peşəmi müdafiə edirəm	①	②	③	④	⑤	⑥

15.	Təlim və ya psixoloji məsləhət assosiasiyalarında peşəkar iştirak yolu ilə məsləhətçi mütəxəssislərlə əlaqə saxlayıram.	①	②	③	④	⑤	⑥
16.	Peşəmin şəxsiyyəti və vizyonu ilə bağlı psixoloji məsləhət mütəxəssisləri ilə davam edən müzakirələrdə iştirak edirəm.	①	②	③	④	⑤	⑥

Cədvəl 2.2. Peşəkar identiklik şkalası

Depressiya, təşviş və stress şkalası - 21 maddə (DASS-21) Lovibond tərəfindən 1995-ci ildə hazırlanmışdır. Bu 21 maddəlik şkala üç alt ölçüyə bölünmüşdür: depressiya (məsələn, "Hər hansı bir işi yerinə yetirmək üçün təşəbbüs göstərməkdə çətinlik çəkdim"), təşviş (məsələn, "Panikaya düşə biləcəyim və özümü axmaq vəziyyətinə sala biləcəyim vəziyyətlər barədə narahat idim") və stress (məsələn, "Özümü əsəbi hiss edirdim"). DASS-21 simptomları 4 ballıq Likert şkalası ilə qiymətləndirir (0 = "heç mənə aid deyildi", 3 = "mənə çox və ya əksər hallarda aid idi"). Klinik nümunədə Kronbax alfa daxili tutarlılıq əmsalı depressiya alt ölçüsü üçün $\alpha = 0.87$, anksiyete alt ölçüsü üçün $\alpha = 0.85$ və stress alt ölçüsü üçün $\alpha = 0.81$ -dir.

Varwick-Edinburq psixi rifah şkalası 2006-cı ildə Varwick və Edinburq universitetləri tərəfindən hazırlanmışdır. Bu şkala əhalinin psixi rifahını qiymətləndirmək üçün 14 müsbət ifadəli maddədən ibarətdir (məsələn, "Özümü rahat hiss edirdim"). WEMWBS 4 ballıq Likert şkalasından istifadə edir (1 = "Tamamilə razı deyiləm", 4 = "Tamamilə razıyam"). Korrasiya alfa əmsalının tələbə nümunəsində 0.89, ümumi əhali nümunəsində isə 0.91 olması, şkala daxilində bəzi maddələrin təkrarlanmasını göstərə bilər.

İş Məmnuniyyəti Şkalası (Hackman və Oldham, 1975) fərdin iş məmnuniyyətini ölçmək üçün geniş istifadə olunan bir vasitədir. Bu şkala iş yerində idarəetmə tərzini kimi mövzuları əhatə edən 14 maddədən ibarətdir. İştirakçılar hər bir ifadəyə 5 ballıq Likert tipli şkala üzrə cavab verirlər (1 = "Məni heç qane etmir", 5 = "Məni çox qane edir"). Bu şkalanın Korrasiya alfa əmsalı 0.95-dir.

Yuxarıda qeyd olunan ölçmə vasitələrinə əlavə olaraq, tədqiqatda iştirakçılara aid sosial-demoqrafik (yaş, cins və s.) məlumatları toplamaq üçün kiçik anket suallarından istifadə edilmişdir. Bu araşdırmada "Peşəkar identiklik şkalası" Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış və üçölçülü strukturu təsdiqləyici faktor analizi ilə yoxlanılmışdır. Şkalanın strukturunun təsdiqləyici faktor analizi nəticəsində, bu tədqiqatda əldə edilən məlumatların şkalanın üçölçüsü ilə uyğun olduğu müəyyən edilmişdir. Adaptasiya olunmuş şkaladakı daxili tutarlılıq, Korrasiya alfa, McDonald omega və Guttman lambda da daxil olmaqla müxtəlif etibarlılıq əmsallarından istifadə edilərək qiymətləndirilmişdir. Bundan əlavə, konvergent etibarlılığı qiymətləndirmək

üçün adaptasiya olunmuş Peşəkar identiklik ilə iş məmnuniyyəti, DASS-21 və Warwick-Edinburq Psixi Rifah şkalası arasındakı korrelyasiya araşdırılmışdır. Bu təhlil, şkalanın konvergent etibarlılığını dəstəkləyən digər psixoloji konstruksiyalarla gözlənilən əlaqələrin olub-olmamasını müəyyən etmək məqsədi güdmüşdür.

2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili

Azərbaycan “Peşəkar identiklik şkalası”nın struktur təsdiqləyici faktor analiz vasitəsilə qiymətləndirilmiş və şkalanın orijinal versiyada olduğu kimi dörd istiqamətdə dəyərləndiyi təsdiq olunmuşdur:

- (a) peşəkar bilik
- (b) peşəkar bacarıq
- (c) peşəyə münasibət
- (d) Məsləhət peşəsində fəal iştirak

Azərbaycan versiyasının bütün maddələri güclü faktor yüklərinə malikdir. Şkalanın faktor quruluşunu qiymətləndirmək üçün Konfirmator Faktor Analizi (CFA) aparılmışdır. Şkala maddələri əhəmiyyətli faktor yükləmələri nümayiş etdirdi ki, bu da onların müvafiq faktorlarına güclü töhfə verdiyini göstərdi. Modelin uyğunluq indeksləri isə əlavə doğrulama təmin etdi. Khi-kvadrat testi $\chi^2(98, N = 206) = 341.91$ nəticəsini verdi, $p < .001$ və χ^2/df nisbəti 3.48 olaraq modelin statistik əhəmiyyətliliyini təsdiqlədi. Bundan əlavə, model bir neçə indeks vasitəsilə güclü uyğunluq nümayiş etdirdi: Müqayisəli Uyğunluq İndeksi (CFI) 0.914, İnkremental Uyğunluq İndeksi (IFI) 0.914 və Standartlaşdırılmış Köklü Orta Kvadrat Qalıq (SRMR) isə 0.074 oldu. Peşəkar Bilik alt ölçüsü altı maddə ilə qiymətləndirildi, faktor yükləmələri .71 ilə .78 arasında dəyişdi və hamısı $p < .001$ səviyyəsində əhəmiyyətli oldu. Bu maddələr üçün orta göstəricilər müxtəlif idi: 6-cı maddə ən yüksək ortanı ($M = 3.99$, $SD = 1.63$), 4-cü maddə isə ən aşağı ortanı ($M = 2.76$, $SD = 1.48$) göstərdi. Peşəkar bacarıq üç maddədən ibarət idi və onların faktor yükləmələri .82 ilə .94 arasında dəyişirdi, yenə də $p < .001$ səviyyəsində əhəmiyyətli idi. Ən yüksək orta göstərici 9-cu maddə üçün müşahidə edildi ($M = 47$, $SD = 14$), bu da maddənin ifadəsi ilə güclü razılığı nümayiş etdirdi. Peşəyə qarşı münasibət ölçüsündə maddələr .86-dan yuxarı faktor yükləmələri göstərdi və $p < .001$ səviyyəsində əhəmiyyətli oldu. 10-cu maddə ən yüksək orta göstəriciyə malik idi ($M = 4.58$, $SD = 1.59$), skewness və kurtosis göstəriciləri isə daha müsbət münasibətə meyilli bir paylanma göstərdi. Məsləhətçilik peşəsinə cəlb olunma dörd maddə ilə ölçüldü və faktor yükləmələri .84 ilə .91 arasında dəyişdi. Bu maddələrin orta göstəriciləri nisbətən yüksək olub, peşəyə müsbət cəlb olunmanı göstərdi. Faktor yükləmələri və təsviri statistikalar haqqında ətraflı məlumat üçün aşağıdakı Cədvəl 2-

yə baxın. Faktor yükləri 0.60-dan yuxarı olduqda yüksək, 0.30 ilə 0.59 arasında olduqda isə “orta” kimi qiymətləndirilir və bu, bir dəyişənin çıxarılıb-çıxarılmaması barədə qərar vermək üçün nəzərə alın bilər (Kline, 1994).

Məktəb psixoloqları üçün peşəkar identiklik şkalası etibarlılığı ciddi şəkildə qiymətləndirilmiş və ölçünün müxtəlif ölçülər üzrə ardıcılığını və sabitliyini təmin etmək üçün bir neçə indeksdən istifadə edilmişdir. Təhlil bütün ölçülər üzrə yüksək etibarlılıq əmsallarını ortaya qoymuş və bu da şkalanın məsləhətçilər arasında peşəkar kimliyi qiymətləndirməkdə etibarlılığını və istifadəyə yararlılığını gücləndirmişdir. Ümumilikdə, PIŞ mükəmməl etibarlılıq nümayiş etdirmişdir: Kronbax alfa .952, McDonald omega .951 və Guttman lambda .967 olmuşdur ki, bu da ölçəyin daxili ardıcılığının yüksək olduğunu göstərir. Bu nəticələr PIŞ -nin Azərbaycanda məsləhətçilərin peşəkar kimliyini ölçmək üçün etibarlı bir alət olduğunu sübut edir. Peşəkar Bilik alt ölçüsü əhəmiyyətli etibarlılıq nümayiş etdirmişdir: Kronbax alfa .881, McDonald omega .882 və Guttman lambda 6 .875 olmuşdur. Bu göstəricilər bu ölçü daxilində maddələrin ardıcılığını təsdiqləyir. Peşəkar Bacarıq üçün Kronbax alfa .910, McDonald omega .913 və Guttman lambda 6 .879 olmuşdur ki, bu da bu peşəkar kimlik aspektini qiymətləndirməkdə ölçəyin etibarlılığını daha da vurğulayır. Peşəyə Qarşı Münasibət alt ölçüsü üçün həm Kronbax alfa, həm də McDonald omega .905, Guttman lambda 6 isə .867 olmuşdur ki, bu da məsləhətçilərin peşəyə qarşı münasibətini stabil şəkildə ölçdüyünü göstərir. Məsləhətçilik Peşəsinə iştirak da yüksək etibarlılıq nümayiş etdirmişdir: Kronbax alfa və McDonald omega hər ikisi .921, Guttman lambda 6 isə .905 olmuşdur ki, bu da maddələrin məsləhətçilərin peşəyə bağlılıq səviyyəsini effektiv şəkildə əks etdirdiyini göstərir. Bu etibarlılıq əmsalları PIŞ -nin məsləhətçilər arasında peşəkar kimliyin çoxölçülü aspektlərini ölçməkdə möhkəmliyini və ardıcılığını təsdiqləyir. Hər bir ölçü üçün ətraflı etibarlılıq statistikasını aşağıdakı Cədvəl 2.3-də təqdim olunmuşdur.

	Ümumi	Peşəkar bilik	Peşəkar bacarıq	Peşəyə münasibət	Psixoloji məsləhət peşəsində iştirak
Cronbach α	.952	.881	.910	.905	.921
McDonald ω	.951	.882	.913	.905	.921
Guttman λ_6	.967	.875	.879	.867	.905

Cədvəl 2.3. Peşəkar identiklik şkalası üçün etibarlılıq əmsalları

Məktəb psixoloqları üçün peşəkar identiklik şkalası (PIŞ) meyarla əlaqəli etibarlılığı, məsləhətçilik peşəsi üçün vacib olan dəyişənlərlə — psixi rifah, iş məmnuniyyəti və psixoloji narahatlıq — əlaqə analizləri ilə yoxlanılıb. Təhlillər əhəmiyyətli korrelyasiyalar ortaya qoyub və göstərir ki, PIŞ və onun ölçülərində daha yüksək nəticələr, daha yaxşı psixi rifah və iş məmnuniyyəti ilə mənəvi şəkildə əlaqəlidir, eyni zamanda psixoloji narahatlıqla tərs əlaqə göstərir.

Dəyişənlər	İş məmnuniyyəti	Psixoloji sıxıntı	Psixi rifah
Ümumi peşəkar identiklik şkalası	.400**	-.332**	.328**
Peşəkar bilik	.332**	-.320**	.244**
Peşəkar bacarıq	.335**	-.241**	.297**
Peşəyə münasibət	.411**	-.284**	.329**
Məsləhətçilik peşəsində iştirak	.345**	-.301**	.313**

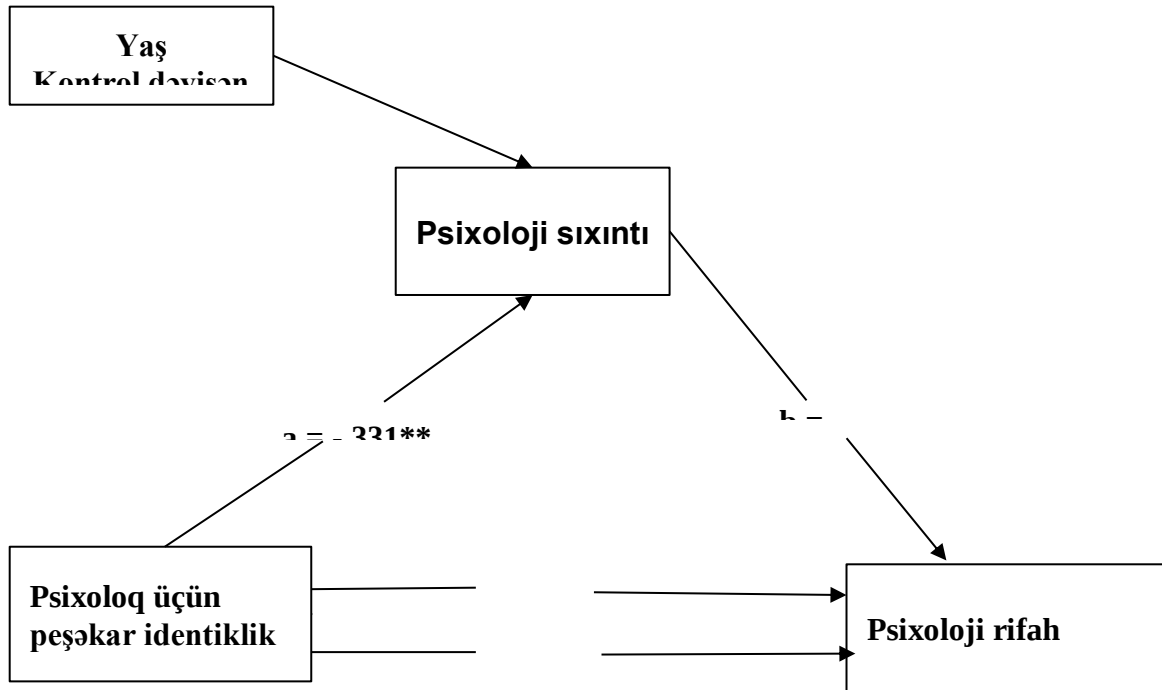
Cədvəl 2.4. Peşəkar identiklik şkalasının kriteriya ilə bağlı etibarlılığı

Peşəkar identiklik şkalası dörd faktorunun – peşəkar bilik, peşəkar bacarıq, peşəyə münasibət və məsləhətçilik peşəsində iştirak – meyarla əlaqəli etibarlılığını qiymətləndirmək üçün peşəkar identiklik şkalası, iş məmnuniyyəti, psixi rifah, həm də psixoloji narahatlıq yüksək istifadə edilmişdir.

Qeyd etmək vacibdir ki, bütün analizlər statistik cəhətdən əhəmiyyətli korrelyasiyalar göstərmişdir ($p < .001$). Ümumi PIŞ nəticələri mental rifah ilə müsbət korrelyasiya göstərmişdir ($r = .328$, $p < .001$) və iş məmnuniyyəti ilə də müsbət korrelyasiya ($r = .400$, $p < .001$), eyni zamanda psixoloji narahatlıq ilə mənfi korrelyasiya göstərmişdir ($r = -.332$, $p < .001$). Bu nəticələr göstərir ki, peşəkar identiklik şkalası ilə ölçülən daha güclü peşəkar identiklik, daha yüksək mental rifah və iş məmnuniyyəti ilə əlaqəlidir, həmçinin daha aşağı psixoloji narahatlıq səviyyələri ilə əlaqəlidir.

Tədqiqat, həmçinin peşə identikliyi ilə psixi sağlamlıq arasındakı əlaqədə psixoloji narahatlığın potensial mediator təsirini araşdırdı, bu əlaqə şəkil 2.5-də təsvir olunub. Mediator təsirini qiymətləndirmək üçün bootstrap analizləri aparıldı və psixoloji narahatlığın bu əlaqədə əhəmiyyətli bir mediator rolunu oynadığını göstərdi. Bootstrap koeffisienti 0.140 olaraq hesablandı, 95% etimad intervalı isə 0.082-dən 0.209-a qədər uzanır, bu da mediator təsirinin statistik əhəmiyyətini təsdiq edir. Bundan əlavə, peşə kimliyi ilə psixoloji narahatlıq arasında birbaşa və statistik

cəhətdən əhəmiyyətli bir əlaqə müəyyən edildi ($\beta = -0.331$, $p < 0.001$), bu dəyişənlər arasında aydın bir əlaqə olduğunu vurğuladı. Eyni şəkildə, analiz psixoloji narahatlıq ilə psixi sağlamlıq arasında güclü bir əlaqə olduğunu göstərdi ($\beta = -0.425$, $p < 0.001$), bu da bu şkalanın bu kontekstlərdə proqnozlaşdırıcı etibarlılığını əlavə olaraq təsdiq edir.

Cədvəl 2.5. Azərbaycanca peşəkar identiklik şkalasının proqnozlaşdırıcı etibarlılığı

NƏTİCƏ:

- Şkalanın Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış variantının təsdiqedicisi faktor analizinin psixometrik nəticələri orijinal versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.
- Təhlil göstərdi ki, 16 maddə şkala fərdlərin yaşadığı simptomlar əsasında öz Peşəkar identikliyi qiymətləndirməyə imkan verir. Nəticələr göstərir ki, şkala daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş psixometrik xüsusiyyətlərə malikdir.
- Peşəkar identiklik şkalasının etibarlılıq əmsalı üçün ümumi bal 0,70 əldə olunmuşdur. Nunnali və Bernşteynə görə bu tamamilə qənaətbəxş bir göstəricidir. Bu şkala üçün Kronbax alfa, 0,829 olaraq müəyyən olunmuşdur. Kronbax alfa-dan başqa, McDonald omega və Gutman Lambda etibarlılıq əmsalları da qiymətləndirilmiş və

omeqa üçün 0.829, lamba üçün 0.814, kompozit etibarlılıq üçün isə 0,838 dəyəri əldə olunmuşdur.

- Müşahidə edilmişdir ki, peşəkar identikliyi aşağı olan şəxslər təşviş, stress və depressiya kimi mənfi emosiyalara daha az meyillidirlər ki, bu da peşəkar identiklik və depressiya, təşviş və stres arasında mənfi əlaqə olduğunu göstərir. Bundan əlavə, nəticələr artan həyat məmnuniyyətinin və müsbət emosiyaların daha yüksək peşəkar identiklik ilə əlaqəli olduğunu göstərdi.
- Peşəkar identiklik şkalasının Azərbaycan dilində validlik və etibarlılıq kimi psixometrik meyarları yoxlanılmış və şkala dilimizə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ansbacher, H.L., Ansbacher, R.R. The individual psychology of Alfred Adler. New York: Basic Books. - 1956
2. Buhrmester, D., & Furman, W. Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence // Child Development, -1990. 61(5), -p. 1387–1398.
3. Buhrmester, D. The developmental courses of sibling and peer relationships // In F. Boer & J. Dunn (Eds.), Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues, -1992. -p. 19–40. Lawrence Erlbaum.
4. Boer, F., & Dunn, J. (Eds.). Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues // Lawrence Erlbaum Associates, Inc., -1992.

5. Carver, C. S. Self-awareness // In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity*, -2003. -p. 179–196. The Guilford Press.
6. Connolly, J. A., & McIsaac, C. Romantic relationships in adolescence // In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology: Contextual influences on adolescent development*, -2009. 3rd ed., -p. 104–151. John Wiley & Sons, Inc.
7. Deater-Deckard, K., Dunn, J., Lussier, G. Sibling relationships and social-emotional adjustment in different family contexts // *Social Development*, - 2002;
8. Dunn, J., & Brown, J. Affect expression in the family, children's understanding of emotions, and their interactions with others // *Merrill-Palmer Quarterly*, -1994. 40(1), -p. 120–137.
9. Dunn, J. F., & Munn, P. Becoming a family member: Family conflict and the development of social understanding in the second year // *Child Development*, - 1985. 56(2), -p. 480–492.
10. Herrera, C., & Dunn, J. Early experiences with family conflict: Implications for arguments with a close friend // *Developmental Psychology*, - 1997. 33(5), -p. 869–881
11. Hoffman, K.L., Kiecolt, K.J., Edwards, J.N. Physical violence between siblings: A theoretical and empirical analysis // *Journal of Family Issues*, - 2005
12. Jenkins, J. M. Sibling relationships in disharmonious homes: Potential difficulties and protective effects. In: Boer F, Dunn J, editors. *Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues* // Hillsdale, NJ: Erlbaum, -1992
13. Jensen, A. C., Jorgensen-Wells, M. A., Andrus, L. E., Pickett, J. M., Leiter, V. K., Hadlock, M. E. B., & Dayley, J. C. Sibling differences and parents' differential treatment of siblings: A multilevel meta-analysis // *Developmental Psychology*, -2023. 59(4), -p. 644–654.
14. Jeong, H. S., Jeong, E. J., Yu, S. Y., Lyoo, Y. C., Im, J. J., Bae, S., & Kim, J. E. Reliability and validity of the Korean version of the Lifespan Sibling Relationship Scale // *Experimental Neurobiology*, - 2013. 22(4), -p.330–336.
15. Kan, M., McHale, S.M, Crouter, A.C. Interparental incongruence in differential treatment of adolescent siblings: Links with marital quality // *Journal of Marriage and Family*, - 2008
16. Kim, J., McHale, S.M., Osgood, D.W, Crouter, A.C. Longitudinal course and family correlates of sibling relationships from childhood through adolescence. // *Child Development*. - 2006

17. Knott, F., Lewis, C., Williams, T. Sibling interaction of children with autism: Development over 12 months. // *Journal of Autism and Developmental Disorders*
18. Kunz, J. Parental divorce and children's interpersonal relationships: A meta-analysis // *Journal of Divorce & Remarriage*, - 2001
19. Levy-Wasser, N., Katz, S. The relationship between attachment style, birth order, and adjustment in children who grow up with a sibling with mental retardation // *British Journal of Developmental Disabilities*, - 2004. 50, -p. 89–98.
20. Mandelco, B., Olsen, S.F., Dyches, T., Marshall E. The relationship between family and sibling functioning in families raising a child with a disability. // *Journal of Family Nursing*, - 2003. 9, -p. 365–396.
21. McHale, S.M., Harris, V.S. Children's experiences with disabled and nondisabled siblings: Links with personal adjustment and relationship evaluations. In: Boer F, Dunn J, editors. *Children's sibling relationships: Developmental and clinical issues*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, – 1992. -p. 83–100.
22. McHale, S. M., Kim, J.-Y., & Whiteman, S. D. Sibling Relationships in Childhood and Adolescence // In P. Noller & J. A. Feeney (Eds.), *Close relationships: Functions, forms and processes*, -2006. -p. 127–149. Psychology Press/Taylor & Francis (UK).
23. Miller, R. B. Psychology and Science // In R. B. Miller, *Facing human suffering: Psychology and psychotherapy as moral engagement*, -2004. -p. 115–157. American Psychological Association.
24. Minuchin, P. Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, - 1985. 56, -p. 289–302
25. Milevsky, A. Sibling relationships in childhood and adolescence: Predictors and outcomes // Columbia University Press, -2011.
26. Milevsky, A., & Levitt, M. J. Sibling support in early adolescence: Buffering and compensation across relationships // *European Journal of Developmental Psychology*, -2005. 2(3), -p. 299–320.
27. Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships*, 12(1), 1–22.
28. Noller, P., Conway, S., Blakeley-Smith, A. Sibling relationships in adolescent and young adult twin and nontwin siblings: Managing competition and comparison. In: Forgas JP, Fitness J, editors. // *Social relationships: Cognitive, affective, and motivational processes*. New York: Psychology Press, - 2008

29. O'Connor, T.G., Hetherington, E.M., Reiss, D. Family systems and adolescent development: Shared and nonshared risk and protective factors in nondivorced and remarried families // *Development and Psychopathology*, -1998
30. Richmond, M. K., Stocker, C. M., & Rienks, S. L. Longitudinal associations between sibling relationship quality, parental differential treatment, and children's adjustment // *Journal of Family Psychology*, - 2005 . 19(4), -p. 550-559.
31. Riggio, H. R. Measuring attitudes toward adult sibling relationships: The Lifespan Sibling Relationship Scale // *Journal of Social and Personal Relationships*, -1997. 17(6), -p. 713–732
32. Sandstrom, G. M., & Dunn, E. W. Is efficiency overrated?: Minimal social interactions lead to belonging and positive affect // *Social Psychological and Personality Science*, -2014. 5(4), -p. 437–442.
33. Seiffge-Krenke, I. Testing theories of romantic development from adolescence to young adulthood: Evidence of a developmental sequence // *International Journal of Behavioral Development*, -2003. 27(6), -p. 519–531.
34. Steinberg, L., & Morris, A. S. Adolescent development // *Annual Review of Psychology*, -2001. 52, -p. 83–110.
35. Scharf, M., & Shulman, S. Sibling relationships in emerging adulthood and in adolescence // *Journal of Adolescent Research*, - 2005. 20(1), -p. 64-90.
36. Sharpe, D. & Rossiter, L. Siblings of children with a chronic illness: A meta-analysis // *Journal of Pediatric Psychology*. – 2002. 27, -p. 699–710.
37. Sherman, D. K., & Cohen, G. L. The psychology of self-defense: Self-affirmation theory // In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, -2006. Vol. 38, -p. 183–242. Elsevier Academic Press.
38. Shulman, S., & Kipnis, O. Adolescent romantic relationships: A look from the future // *Journal of Adolescence*, -2001. 24(3), -p. 337–351.
39. Shulman, S., & Scharf, M. Adolescent romantic behaviors and perceptions: Age-and gender-related differences, and links with family and peer relationships // *Journal of Research on Adolescence*, -2000. 10(1), -p. 99–118.
40. Shulman, S., & Scharf, M. (2000). Adolescent romantic behaviors and perceptions: Age-and gender-related differences, and links with family and peer relationships. *Journal of Research on Adolescence*, 10(1), 99–118.
41. Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back // *International Journal of Behavioral Medicine*, -2008. 15(3), -p. 194–200.
42. Sommantico, M., Donizzetti, A. R., De Rosa, B., & Parrello, S. Young adults' sibling relationships: Italian adaptation and validation of the Lifespan Sibling

Relationship Scale // *Journal of Social and Personal Relationships*, - 2019. 36(2), - p. 659–680.

43. Solmeyer, A. R., Killoren, S. E., McHale, S. M., & Updegraff, K. A. Coparenting around siblings' differential treatment in Mexican-origin families // *Journal of Family Psychology*, -2011. 25(2), -p. 251–260.

44. Stocker, C.M, Youngblade, L. Marital conflict and parental hostility: Links with children's sibling and peer relationships // *Journal of Family Psychology*, - 1999

45. Stoneman, Z., Brody, G.H., Churchill, S.L., Winn, L.L. Effects of residential instability on Head Start children and their relationships with older siblings: Influences of child emotionality and conflict between family caregivers // *Child Development*, -1999. 70, -p.1246–1262.

46. Stoneman, Z., Brody, G. H., & MacKinnon, C. E. Same-sex and cross-sex siblings: Activity choices, roles, behavior, and gender stereotypes // *Sex Roles: A Journal of Research*, -1986. 15(9-10), -p. 495–511.

47. Stoneman, Z. Supporting positive sibling relationships during childhood // Institute on Human Development and Disability, University of Georgia, 850 College Station Road, Athens, GA 30602-4806, USA.

48. Tucker, M. A., Halpern, A., Holly, E. A., Hartge, P., Elder, D. E., Sagebiel, R. W., Guerry 4th, D., & Clark Jr, W. H. Clinically recognized dysplastic nevi. A central risk factor for cutaneous melanoma// The title of the article // *Genetic Epidemiology Branch, National Cancer Institute, National Institutes of Health, Bethesda, Md, 20892-7372, USA.*

49. Volling, B. L. Sibling relationships. In M. H. Bornstein, L. Davidson, C. L. M. Keyes, & K. A. Moore (Eds.) // *Well-being: Positive development across the life course* (pp. 205–220). Lawrence Erlbaum Associates Publishers, -2003

50. Volling, B.L & Elins, J.L. Family relationships and children's emotional adjustment as correlates of maternal and paternal differential treatment: A replication with toddler and preschool siblings // *Child Development*, -1998

51. Whiteman, S. D., & McHale, S. M. Competing processes of sibling influence: Observational learning and sibling deidentification // *Review of Social Development*, -2007. 16(4), -p. 642-661.

52. Whiteman, S. D., & McHale, S. M. Theoretical Perspectives on Sibling Relationships // *Journal of Family Theory & Review*, -2011. 3(2), -p. 124–139.